

među

tim

KONTEKST

Bojan Samson

Sejanje lepog semena

(Nikola Teofilović, *Jeste li čitali Zaratustru u originalu*, Centar slobodarskih delatnosti, Kragujevac, 2011)

U priči „Đul Zulejha“ iz zbirke *Jeste li čitali Zaratustru u originalu*, Nenad Teofilović (1977) svog junaka dva puta dovodi u prelomne situacije koje bitno određuju tok njegovog života i oblikuju njegovu ličnost. Prvi put, junak priče bez ikakvog objašnjenja napušta voljenu ženu Zulejhu, koju je upoznao u Puli na služenju vojnog roka, zbog supruge koja je neočekivano ostala u drugom stanju, a drugi put sreće svoju staru ljubav za vreme građanskog rata u Bosni, kao žrtvu grupnog silovanja u kojem na kraju i on sam učestvuje! Kragujevački prozaista imao je u rukama zaista zanimljivu i podsticajnu temu koja mu je pružala mnoge mogućnosti prilikom obrade, pa i priliku da prevaziđe okvire kratke priče te potpuno razvije ovu storiju u okrilju nekog obimnijeg i kompleksnijeg žanra, poput romana, dramskog teksta ili čak i filmskog scenarija. Na jednom mestu njegov junak kaže svojoj voljenoj: „nadčoveku treba nadžena... I muškarac i žena, zajedno, iznad sebe, preko sebe...“ Ipak, svojim postupkom na kraju priče on postaje, najblaže rečeno, nečovek, jer ne može da se izdigne iznad sebe i situacije u kojoj se nalazi, te pada u još dublji egzistencijalni ponor. Teofilović ovde propušta priliku da dodatno dramatiizuje priču time što će njegov junak u sudbonosnom trenutku pokušati da ispravi svoj greh iz mladosti i u zaista nezavidnoj situaciji dosegnuti ničeanskog nadčoveka te odbiti učešće u silovanju i zaštititi voljenu ženu. Tek tada bi nastala istinska drama – individua koja stoji nasuprot razularenog čopora i sledi svoj unutrašnji glas, te snosi posledice za to. Ovako, junak priče „Đul Zulejha“ ostaje samo pripadnik zlog plemena koji se koprca u lažnoj, prenatlačenoj patetici. On je sentimentalni silovatelj – ovaj oksimoron možda i najbolje određuje njegovu šizofrenost.

Pomenuta nesposobnost Teofilovićevih junaka da se izdignu iznad prizemnosti svoje egzistencije i postanu superiornija bića jeste verovatno i glavni motiv ove zbirke. Tako u jednoj od uspelijih priča, „Deca vetra“, protagonista, koji je funkcioner političke stranke, potpuno se otuđio od svoje dečačke prirode i postao neprepoznatljiv i odbojan rođenoj sestri što živi u siromaštvu ali zato u skladu sa sopstvenim idealima. Svaki put kada se prikloni dominantnom sistemu vrednosti i prihvati način mišljenja i delanja većine, Teofilovićev junak gubi deo svoje čovečnosti. U priči „Syd & Sue“ bivši panker se ženi i postaje porodični čovek, dok devojka, koja je bila zaljubljena u njega, spaljuje samu sebe – simbolički, izgoreli su mladalački ideali, izgorela je ljubav, pa ni materijalni život nije vredan opstanka. Opet, pripovetka „Povratak vodozemca“ govori o režiseru koji se odriče svih vrednih stvari u svom životu, pa tako i voljene žene, radi uspeha u svetu filma. Kroz celu knjigu provlači se opsesivni motiv muškarca koji se odriče ljubavi i svih drugih ideala zarad interesa, uspeha ili uklapanja u neku zajednicu, dok nasuprot njemu stoji žena kao antipod njegovom koristoljublju i konformizmu. Tako pojam nadčoveka u ovim pričama ostaje samo filozofski ideal – stvarni život Teofilovićeve junake stavlja pred takva iskušenja usled kojih oni obično posrnu i pretvore se u suprotnost idealu. Po mnogo čemu je zanimljiva i priča „Apokrifna gramatika“ koja funkcioniše kao parodija bajke: stari kralj šalje svoja tri sina da izvrše razne podvige, a kada se oni vrate obavljenog zadatka, umesto nagrade sledi pogubljenje. Otac ih je slao na zadatke da bi poginuli, a on tako sačuvao vlast – umesto klasičnog *happy end*a sledi pokolj.

Parodijski odnos prema nasleđu srećemo i u priči „Deset metara iznad zemlje“: parodira se epska narodna poezija, odnosno na šaljiv način se obrađuje mit o Kraljeviću Marku. Ipak, ova priča pati od pretencioznosti: Teofilović nastoji da se podsmehne mentalnom stanju nacije, tj. nedostatku duhovnog orijentira kod savremenih Srba i njihove povodljivosti prema zapadnoj kulturi. Ispričavši u duhu epske tradicije priču o sukobu skoro zaboravljenog Marka Kraljevića i holivudskog junaka Džona Ramboa, kragujevački prozaista pokušava da bude angažovan, ali njegova priča u konačnici pati od površnosti, stereotipnosti i neduhovitosti. U ostvarenju „Bez izbora“ efekti u bavljenju društvenom svakodnevicom su mnogo bolji: govoreći o položaju lokalnog vlastodršca nakon još jednih izbora, Teofilović postiže određenu duhovitost, pa i grotesknost u slikanju likova i njihovih odnosa. Jedna od osnovnih karakteristika ove proze je upravo groteska: krećući se uglavnom u okvirima realističkog književnog prosedea, priče iz ove zbirke gotovo neprimetno poprime notu

iščašenosti, pa i fantastike i nadrealnosti. Najuspelije priče u ovoj zbirci, poput „Syd & Sue“, „Polly“, „Đul Zulejha“, „Apokrifna gramatika“, ili „Deca vetra“, odlikuju se svojevrsnom tenzijom i dramatičnošću u odnosima između likova, odnosno u njima samima, te priča i postoji da bi se ta tenzija razrešila, a što je ona uverljivije prikazana, čitalac je sve više uvučen u taj književni svet i on počinje da uživa. Dakle, za dobru priču treba pronaći jedan, glavnom junaku vrlo važan događaj koji mu određuje dalju sudbinu, i u pomenutim ostvarenjima Teofiloviću je to uspelo. U nekim drugim pričama, kao što je „Vepar u svemiru“, „Prokleta ćuprija“, ili „Povratak vodozemca“, kragujevački prozaista nepotrebno raslojava priču i lišava je neophodne dinamičnosti, odnosno motiva koji pokreću radnju i vode je ka preko potrebnom razrešenju. Te priče kao da su istrgnute iz neke veće narativne celine, a dodatno ih opterećuju nefunkcionalni retorski pasaži i monolozi. Onog momenta kada junak ili pripovedač kreće sa nepotrebnim promišljanjem na određenu temu, on izlazi iz ustaljenog toka priče, a čitalac prestaje biti zainteresovan jer ne veruje više u ono što čita. Umesto da se ostvaruju kroz radnju, emociju, ili atmosferu, što je osnovna karakteristika pripovednog žanra, Teofilovićevi likovi treba da nam svojim monolozima prenesu neku nejasno ocrtanu ideju, pa su zato oni sami ponekad nedovoljno psihološki isprofilisani.

Sve u svemu, Teofilović jeste autor sa potencijalom, a njegova zbirka *Da li ste čitali Zaratustru u originalu?* poseduje zanimljiv koncept i nekoliko uspeh priča. Postoje i tekstovi kojima tu jednostavno nije mesto i koji kao da služe radi popunjavanja prostora u knjizi – radi se o kratkim, lirskim zapisima kao što su „Jutro u ogledalu“, „Prvi dah“ i „Pobednik“. Većina Teofilovićevih ostvarenja, iako referišu na neposrednu stvarnost, poseduju neku pesimističnu, turobnu iščašenost i fantastiku koja pomalo podseća na Kafkinu prozu. Junaci ovih ostvarenja životare u jednom hladnom, surovom svetu bez ljubavi i ideala, a oni sami nemaju snage da se suoče sa svojom neostvarenošću i nedostacima. Teofiloviću ponekad nedostaje osećaj za osnovne odlike kratke priče, žanra u kojem se ovde kreće, i kada bi se malo više pozabavio tim, njegove pronicljivo izabrane teme bi dobile književnu obradu kakvu zaista zaslužuju. Odlika vredne književnosti je da nam govori ponešto o nama samima i o svetu u kojem živimo, a Teofilovićeva proza to većinom i čini. Jedno lepo seme je posejano, a vredi nadati se da će iz njega jednog dana izrasti još lepše i raskošnije drvo.

Bojan Samson